

УДК 658.631:301

*Р.Т. Ратушний, канд. техн. наук, доцент,
В.В. Ковалишин, канд. техн. наук, доцент, О.О. Сидорчук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)*

АРХІТЕКТУРА ПРОЕКТІВ ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Проведено змістовний аналіз Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року та означено основні її недоречності. Розкрито системні засади дослідження елементарних територіальних системних утворень, зміна стану яких є місією Програми, яка визначає архітектуру її проектів. Означені складові елементарних територіальних системних утворень, кількісні показники яких є підставою для обґрунтування архітектури проектів.

Ключові слова: село, програма, розвиток, система, проект, архітектура, управління.

Постановка проблеми. Занепад українського села потребує уваги як урядовців, так і вчених. Водночас у світі існує проблема забезпечення населення продовольством. Наявність цієї суперечності є однією з підстав для державного управління процесом розвитку українського села. Розроблена з цією метою Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року (Програма), на жаль, як переконує практика, не дала упродовж останніх трьох років відчутних результатів [2]. І хоча валове виробництво сільськогосподарської продукції у 2011 р. зросло, рівень розвитку українського села залишається на низькому рівні. Тому існує проблема пошуку більш ефективних методів управління даною Програмою, зокрема, архітектурою її проектів.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Питання розвитку українського села, як уже згадувалося, є у полі зору українських вчених [1]. Однак їх дослідження здебільшого стосуються окремих питань розвитку села, системного ж аналізу цього процесу ще не зроблено. І хоча чинна Програма охоплює достатньо повну множину напрямів розвитку села, все ж таки ефективність цих напрямків не означена.

Відомі науково-методичні засади управління програмами та проектами лише концептуально розглядають питання управління архітектурою проектів програм розвитку [3]. Організаційно-правова база створення державних цільових програм не передбачає використання всього управлінського арсеналу, який використовується розвиненими організаціями та державами [4].

Метою статті є аналіз змісту Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. та означення основних науково-методичних положень управління архітектурою її проектів.

Виклад матеріалу. Розробники Програми зафіксували основні показники процесів розвитку села, що характеризують їх як деградаційні: 1) рівень народжуваності сільського населення в розрахунку на 1000 осіб знизився з 13,7 до 9,4 осіб; 2) рівень смертності підвищився з 14,4 до 20,5 осіб; 3) чисельність осіб, зайнятих у сільському господарстві, зменшилася на 7 відсотків.

Стосовно стану сільськогосподарського виробництва, то основний капітал галузі за 1996-2005 роки зменшився в 1,7 рази, а у сільськогосподарських підприємствах – у три рази. Рівень забезпечення сільського господарства тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45-50 відсотків від потреби. Понад 80 відсотків технічних засобів працюють поза терміном їх амортизації [1].

Основні причини виникнення проблеми автори Програми розділили на дванадцять пунктів. Їх аналіз свідчить про те, що вони здебільшого стосуються неефективної державної політики у цій сфері економіки. Основною метою Програми є “забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гаранту-

вання продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності” [2]. З трактування мети бачимо, що на першому місці стоїть “життєздатність” і “конкурентоспроможність” сільського господарства.

Щодо шляхів розв’язання проблеми, то у Програмі означено шістнадцять пунктів. У тексті Програми означено всього п’ять основних завдань, а у додатках під терміном “найменування завдання” є тридцять один пункт, відносно кожного з яких означено один або декілька найменувань заходів.

Таким чином, аналіз будови Програми свідчить про те, що вона є достатньо деталізованою, однак має низку недоліків стосовно взаємозв’язків (структури) між окремими шляхами, завданнями та заходами. Окрім того, у Програмі не означено альтернативних сценаріїв та вибору (обґрунтування) з-поміж них раціонального (оптимального), як це передбачається відповідним Законом [4], а також не визначено архітектуру проектів, як цього вимагають сучасні стандарти управління програмами розвитку [3].

З метою обґрунтування архітектури Програми наведемо визначення цього поняття – «архітектура програми визначається як множина запроектованих структур проектів і взаємозв’язків між ними, органічно об’єднаних у програму, які виконують функції і окремих проектів, і програми в цілому, що характеризуються можливістю функціональної реалізації і гнучкістю систем, скерованих на досягнення цінності програми» [3]. Іншими словами, архітектура проектів будь-якої програми – це штучно створювана система, складовими якої є окремі проекти, кожен з яких виконує певну функцію, скеровану на досягнення цінності програми. Особливістю цієї системи-програми є те, що вона характеризується певним життєвим циклом, на етапах якого змінюється будова і структура проектів. Зазначимо, що термін “будова” вживаємо свідомо, щоб підкреслити складність системи-програми (наявність множини проектів). Термін “структура” визначає взаємозв’язки між окремими проектами. Він є місткішим від терміна “будова”, оскільки зв’язки можна розглядати (досліджувати) лише за наявності складових елементів, які визначають будову системи-програми.

Як зазначалося, для забезпечення ефективності управління будь-якою програмою важливим етапом є моделювання продукту, яке має дати відповідь на запитання, як зміниться ефективність функціонування продукту за умови переведення його із початкового у бажаний стан. Іншими словами, потрібно дати відповідь, що ми очікуємо від зміни стану продукту із початкового до бажаного. Ця відповідь можлива за умови моделювання функціонування продукту за бажаного його стану. На наш погляд, відповідь на це запитання має бути підставою для ініціалізації будь-якої програми, у тому числі і Державної цільової програми розвитку українського села.

У додатку 3 до Програми наведено обсяг виробництва сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів на період до 2015р. Аналіз цієї таблиці свідчить про те, що за умови реалізації Програми усі функціональні показники, що стосуються обсягів виробництва на полях, фермах і переробних підприємствах мають покращитися. Однак обґрунтування цих показників відсутнє. А тому задекларовані показники не можна вважати науково обґрунтованими.

На наше переконання Програма мала б, у першу чергу, передбачати кількісні зміни характерних системних складових системи-продукту, які мають бути досягнутими у результаті її реалізації. До таких складових належить потік ресурсів (X), що скеровується на село, параметри (Z) підсистеми перетворення цих ресурсів, а також параметри (U) підсистеми управління. Ці складові слід аналізувати та змінювати стосовно елементарних територіальних системних утворень (ЕТСУ) – сіл з прилеглими землями, лісами та водоймами. Потік ресурсів у такі системи відбувається під дією різних причин – життєдіяльності населення, функціонування бізнесово-виробничих формувань, а також державної підтримки. Ці ресурси можна поділити на фінансові, енергетичні, продовольчо-харчові, побутово-матеріальні, матеріально-технічні тощо. Параметри ЕТСУ характеризують число дворів та кількість населення, обсяги земель, на яких відбувається сільськогосподарське виробництво, число та по-

тужність бізнесово-виробничих формувань тощо. Окрім того, до параметрів можна віднести показники, що характеризують соціальну інфраструктуру. У результаті життєдіяльності таких утворень відбувається виробництво сільськогосподарської продукції, продовольчих та технічних товарів тощо. До параметрів підсистем управління ЕТСУ найпершим чином належить чисельність особового складу сільських та селищних рад, склад управлінських структур бізнесових та виробничих формувань тощо. Не вдаючись до глибокого аналізу характерних системних складових ЕТСУ, зазначимо, що місія (узагальнена мета) Програми має стосуватися їх зміни із початкового стану у бажаний. Для здійснення цих змін витрачаються кошти. Їх ефективність є різною у розрізі природно-виробничих зон держави, а також початкових параметрів та територіального розташування ЕТСУ. З огляду на викладене, а також враховуючи обмеженість бюджетних коштів на фінансування Програми, важливим елементом ефективності управління нею є обґрунтування пріоритетних проектів у розрізі окремих ЕТСУ. На жаль, як уже згадувалося, у чинній Програмі ці пріоритети не означені. Їх визначення можливе лише на основі моделювання функціонування ЕТСУ за стабілізації, розвитку або деградації їх характерних системних складових.

Таким чином, як для ініціювання Програми, так і для визначення пріоритетних проектів для перетворень ЕТСУ слід розробити науково-методичні засади їх моделювання та прогнозування функціональних показників (Y). У цьому разі слід розв'язати системну задачу синтезу:

$$\{Y\} = f(\{X\}, \{Z\}, \{U\}), \quad (1)$$

де $\{Y\}$, $\{X\}$ – відповідно множини функціональних показників ефективності відображень вихідного потоку ресурсів та вхідного потоку фінансів, матеріально-технічних ресурсів тощо; $\{Z\}$, $\{U\}$ – множини параметрів, що відображають підсистеми виробництва та управління на селі.

Науково-методичні засади вирішення цієї задачі, на жаль, ще не розроблені. Основною причиною цього, на наш погляд, є нестабільність характерних системних складових (1), а також їх багатомовчливості. Зупинимо увагу на цих особливостях, їх причинах та наслідках. Як уже зазначалося, потік матеріальних ресурсів на село, який відображається множиною $\{X\}$, є багатомовчливим та багатопричинним. Його основними причинами є життєдіяльність населення ЕТСУ та бізнесово-виробнича діяльність на селі. Між цими причинами існують також взаємозв'язки. Життєдіяльність населення ЕТСУ відображається його потребою у продуктах харчування, одязі, приміщеннях для проживання, забезпеченні комфорту у житлових приміщеннях тощо. Окрім індивідуальних побутових потреб, населення ЕТСУ користується школами, лікарнями, транспортом, культовими спорудами тощо. Ці елементи належать до складових забезпечення життєдіяльності населення, функціонування яких визначає потік $\{X\}$.

Аналізуючи бізнесово-виробничу діяльність на селі, яка є також причиною потоку $\{X\}$, можна виділити присадибні господарства, фермерські формування, сільськогосподарські підприємства та інші бізнесово-виробничі утворення, що функціонують тут. Бізнесово-виробнича діяльність на селі є не лише причиною матеріального потоку $\{X\}$, але й великою мірою характеризує параметри ЕТСУ. Окрім того, до цих параметрів слід віднести показники соціальної інфраструктури. Таким чином, потік $\{X\}$ матеріальних ресурсів зумовлюється життєдіяльністю населення та бізнесово-виробничою діяльністю у ЕТСУ, які визначають параметри $\{Z\}$ цих утворень. Іншими словами, життєдіяльність та бізнесово-виробнича діяльність на селі визначає як характеристики потоку $\{X\}$, так і параметри ЕТСУ $\{Z\}$. Дослідження цих взаємозв'язків є важливою підставою для прогнозування ефективності проектів Програми.

Окрім означених зв'язків для обґрунтування архітектури проектів Програми, як уже згадувалося, потрібно розкрити їх вплив на вихідний потік $\{Y\}$, який відображає окрім обсягів виробленої продукції на селі ще й ефективність цієї продукції. Зауважимо, що показники $\{Y\}$ цього потоку є результатом бізнесово-виробничої діяльності на селі, яка донедавна (до реформування агропромислового виробництва) була нероздільною із життєдіяльністю на ЕТСУ. Розвиток в Україні землевикористання на орендній основі спричинив формування агрохолдінгів, які забез-

печують підвищення інтенсивності виробництва аграрної продукції, однак водночас фактично виводять із активу ЕТСУ виробничі площі, що за дослідженнями багатьох вчених, негативно впливає на розвиток села. З огляду на цю особливість, коли формально земельні ресурси характеризують параметри $\{Z\}$ ЕТСУ, а фактично вилучені з бізнесово-виробничої діяльності сільського населення, взаємозв'язки між $\{X\}$, $\{Z\}$ та $\{Y\}$ будуть іншими порівняно з попереднім варіантом, що також слід враховувати під час обґрунтування архітектури проектів Програми.

Розглядаючи підсистему управління $\{U\}$ ЕТСУ, у першу чергу репрезентують самоврядні формування сільських і селищних рад, а також, як уже згадувалося, управлінські структури бізнесово-виробничих утворень на селі. Параметри $\{U^e\}$, що відображають управлінські підсистеми бізнесово-виробничих формувань тієї чи іншої ЕТСУ, впливають на функціонування цих формувань, зумовлюючи їх розвиток або занепад, і таким чином впливають на $\{X\}$, $\{Z\}$ та $\{Y\}$. Водночас параметри $\{U^e\}$, що відображають самоврядні управлінські формування, призначені для забезпечення життєдіяльності усього населення ЕТСУ, розвитку параметрів $\{Z\}$, характеристик $\{X\}$ та показників $\{Y\}$. Очевидно, що як параметри підсистем управління $\{U\}$ поділяються на такі дві складові, так і параметри підсистем функціонування $\{Z\}$ можна поділити на такі складові – бізнесово-виробничі $\{Z^e\}$ та соціально-побутові $\{Z^c\}$, які, в свою чергу, можна розділити ще детальніше. Наприклад, параметри $\{Z^e\}$ можна поділити на: 1) особисті селянські господарства; 2) фермерські господарства; 3) сільськогосподарські підприємства; 4) промислові та переробні сільськогосподарські підприємства тощо.

Окрім зазначених параметрів $\{Z\}$, що забезпечують виробництво продукції $\{Y\}$, невід'ємною складовою ЕТСУ є умови, що характеризують безпечність та екологічність життєдіяльності населення ЕТСУ. Умови безпеки життєдіяльності ЕТСУ характеризують природні та техногенні небезпеки, що можуть виникати та впливати на життєдіяльність і функціональність цих утворень. Умови екологічності ЕТСУ формуються їх функціонуванням, результати якого відображаються показниками $\{Y\}$.

Відмінність параметрів $\{Z\}$, характеристик $\{X\}$ та показників $\{Y\}$ різних ЕТСУ як у розрізі природно-виробничих зон України, так і в окремих зонах є основною підставою для визначення пріоритетних проектів Програми, які можуть бути означені лише після профілювання її місії.

Висновки.

1. Чинна Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року характеризується багатовекторним спрямуванням без обґрунтування пріоритетних проектів, що не відповідає сучасним досягненням науки з управління проектами та програмами. 2. Наукові засади формування архітектури проектів відповідної Програми мають базуватися на системному підході. 3. Розкриті засадничі функції системного підходу до моделювання елементарних територіальних системних утворень є концептуальними і мають лягти в основу як кількісного оцінення їх показників, так і визначення відмінностей, без яких не можливе об'єктивне обґрунтування архітектури проектів.

Список літератури:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.:ІАЕ УААН, 2003. – 764с.

2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. – К.: Мінагрополітики України, 2008. – 68 с.

3. Управление инновационными проектами и программами на основе системы знаний Р2М: Монография / Ярошенко Ф.А., Бушуев С.Д., Танака Х. – К.: Саммит-Книга, 2012. – 272 с.

4. Закон України. Про державні цільові програми // Відомості Верховної Ради. – 2004. – №25. – с. 352.

Р.Т. Ратушний, В.В. Ковалишин, А.А. Сидорчук

АРХИТЕКТУРА ПРОЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЦЕЛЕВОЙ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО СЕЛА

Выполнен содержательный анализ Государственной целевой программы развития украинского села на период до 2015 года и обозначены основные ее неуместности. Раскрыты системные принципы исследования элементарных территориальных системных образований, изменение состояния которых является миссией Программы, определяющей архитектуру ее проектов. Обозначенные составляющие элементарных территориальных системных образований, количественные показатели которых являются основанием для обоснования архитектуры проектов.

Ключевые слова: село, программа, развитие, система, проект, архитектура, управление.

R.T. Ratushnyj, V.V. Kovalyshyn, O.O. Sidorchuk

ARCHITECTURE DRAFT STATE TARGET APPLICATIONS FOR UKRAINIAN VILLAGE

Done notional analysis of the state target program of development of Ukrainian village in 2015 and is defined its basic mistakes. Reveals systematic study of the elementary principles of the system of territorial units, change of state which is the mission program, which defines the architecture of its projects. Designated parts of the territorial system of elementary entities, quantitative indicators which are the basis for the study of architecture projects.

Key words: village, program development, system design, architecture, management.

